

De G1000en in Amersfoort, Uden en Kruiskamp **en de realisatie van democratische waarden**

Ank Michels en Harmen Binnema¹

In dit paper staat de vraag centraal wat de democratische kwaliteit van de G1000'en is: in welke mate realiseren de G1000'en de democratische waarden?

De opbouw van het paper is als volgt: eerst wordt de G1000 gekarakteriseerd als voorbeeld van een deliberatief forum. We gaan in op de kenmerken van een deliberatief forum en laten zien wat onderscheidend is ten opzichte van andere vormen van participatie. In de tweede paragraaf wordt op basis van de literatuur over vernieuwende vormen van democratie en democratische waarden een analysekader geïntroduceerd voor de evaluatie van de mate waarin G1000en een aantal democratische waarden realiseren. In de derde paragraaf bespreken we kort de uitkomsten van eerder onderzoek over innovatieve vormen van democratie en de betekenis daarvan voor de kwaliteit van de democratie. In paragraaf 4 volgen de eerste bevindingen voor de G1000en in Amersfoort, Uden, en Kruiskamp (een wijk in Amersfoort). Het paper sluit af met een tabel met de belangrijkste bevindingen.

1. De G1000 als voorbeeld van een deliberatief forum

De Engelse politicoloog Graham Smith onderscheidt in zijn boek *Democratic Innovations* (2009) drie vormen van democratische innovatie. Als eerste noemt hij de volksvergaderingen ('popular assemblies'). Kenmerkend voor volksvergaderingen is dat grote groepen mensen in een vergadering bijeen komen en beslissen over lokale onderwerpen of de begroting. Als voorbeelden noemt hij de 'New England town meetings' en vormen van participatiebudgetten waarbij burgers zelf beslissen over de besteding van het budget in hun wijk of stad. De meest institutionele vorm hiervan is te vinden in Porto Alegre in Brazilië. Een tweede vorm die Smith onderscheidt is de directe democratie via de stembus, ofwel het referendum. Referenda geven individuele burgers direct een stem in de politieke besluitvorming. Smith benadrukt dat het hier gaat om die vormen van een referendum die bindend zijn en dus niet alleen maar adviserend. De 'mini-publics' tot slot zijn een derde vorm van democratische vernieuwing volgens Smith. Mini-publics kenmerken zich vooral door een zoveel mogelijk willekeurige selectie van deelnemers door loting (Smith 2009: 72).

---

¹ De auteurs danken Niels Hubregtse voor zijn bijdrage aan het deel van het onderzoek dat gaat over selectie en diversiteit. Verder gaat dank uit naar Lars Brummel voor zijn analyses van de kwantitatieve data.

Mini-publics worden ook wel deliberatieve fora genoemd en is een overkoepelend begrip voor verschillende typen fora waaronder burgerfora, burgerjury's, en consensusconferenties (de laatsten zijn vooral in Denemarken bekend (Smith 2009: 72-79; Michels 2011b, 2012). De *selectie* van de deelnemers is erop gericht om de diversiteit van de groep te waarborgen. Een gemeenschappelijk kenmerk van al deze fora is verder dat de nadruk sterk wordt gelegd op het proces en het volgen van procedures die van belang zijn voor het creëren van een ideale omgeving voor *deliberatie*; meningsvorming en uitwisseling van argumenten zijn belangrijker dan besluitvorming. De nadruk ligt meestal op het zoeken naar consensus.

Voorbeelden van deliberatieve fora zijn vooral te vinden in het buitenland. Zo was er in Canada in 2004 de British Columbia Citizens' Assembly (BCCA), ingesteld door de regering van British Columbia, die bestond uit 160 willekeurig gekozen burgers die gedurende 11 maanden leerden en debatteerden over een verandering van het kiesstelsel en uiteindelijk met een advies aan de regering kwamen. Andere bekende voorbeelden zijn het 'Australian Citizens' Parliament' van 150 burgers in Australië dat een uitspraak deed over de toekomst van het politieke systeem in Australië (Dryzek 2009), en natuurlijk de G1000 in België over de toekomst van België (Van Reybrouck 2013). De al eerder genoemde consensusconferenties zijn weer een ander voorbeeld. Deze worden sinds de jaren tachtig in Denemarken geregeld gehouden over wetenschappelijke en technologische ontwikkelingen. De visie van gewone burgers wordt belangrijk gevonden als het gaat om technologische ontwikkelingen met belangrijke sociale en ethische consequenties. Tot slot, kunnen we hier niet de 'deliberative poll', een creatie van de Amerikaanse democratietheoreticus James Fishkin, ongemoeid laten (Fishkin <http://cdd.stanford.edu/>). Het grote verschil met de andere vormen van deliberatieve fora is dat hier burgers niet gevraagd worden om een gemeenschappelijk advies of idee, maar in plaats daarvan vullen individuele burgers vóór en na de deliberatieve bijeenkomst van het forum vragenlijsten in waarin hun kennis en mening over het onderwerp wordt gevraagd. De gedachte is dat door deliberatie burgers veel beter tot weloverwogen meningen kunnen komen.

Hoewel deliberatieve fora in Nederland veel minder vaak voorkomen dan in andere landen als Australië, Duitsland en Denemarken, hebben sommige Nederlandse gemeenten in de afgelopen 10 jaar burgerfora en burgerjury's als vorm ingezet om burgers te betrekken bij het beleid en de politiek. Het bekendste deliberatief forum is het Burgerforum kiesstelsel geweest dat in 2006 advies uitbracht aan het kabinet over het kiesstelsel. Op lokaal niveau zijn er qua opzet vergelijkbare deliberatieve fora geweest onder meer in 2004 in Lelystad, over het waterbeheer van het Markermeer, in 2006 in Amsterdam over de luchtkwaliteit, in 2007 in Utrecht over het waterbeheer in de stad, en in 2010 in Oude IJsselstreek over de verdeling van voorzieningen over de kernen van de gemeente. Hoewel de details van de opzet van de fora verschillen, is er in al deze gevallen sprake van een aselect gekozen groep burgers waarbij rekening is gehouden met een aantal achtergrondkenmerken zoals geslacht, leeftijd, en opleiding. De groep die uiteindelijk deelnam aan deze lokale fora varieert, maar was over het algemeen klein (variërend van 74 deelnemers in Amsterdam tot 14 in Lelystad). De duur van de bijeenkomsten varieerde van één tot drie dagen (Leyenaar 2009; website gemeente Oude IJsselstreek).

2. Een analysekader voor de evaluatie van democratische kwaliteit

Om de democratische kwaliteit van de G1000'en te evalueren, gaan we na in welke mate ze een aantal democratische waarden realiseren. Deze zijn ontleend aan de theoretische literatuur over democratie en verder aangevuld op basis van het kader van Smith (2009) om democratische waarden uit te drukken en het onderzoek van Michels en De Graaf (2010) en Michels (2011a).

Hoewel sommige theoretici de negatieve kanten van participatie benadrukken, zoals dat massale participatie zou leiden tot een dalende consensus over basisnormen van onze democratie (Dahl 1959; Sartori 1987), hebben zich in de afgelopen decennia verschillende benaderingen ontwikkeld die het belang van burgerparticipatie voor de kwaliteit van de democratie onderstrepen.

In participatieve democratietheorieën wordt gesteld dat het afstaan van besluitvormingsmacht aan volksvertegenwoordigers ertoe heeft geleid dat burgers zich vervreemd voelen van de politiek. Deze theoretici beschouwen burgerparticipatie als de kern van democratie. Deze gedachte is ontleend aan de ideeën van Rousseau wiens visie dat participatie van iedere individuele burger in de politieke besluitvorming van belang is voor het functioneren van de staat, de grondslag vormt voor veel theorieën over participatieve democratie. De basis voor het politieke systeem is volgens Rousseau het sociale contract, dat inhoudt dat burgers vrijwillig afzien van hun eigen wensen en beslissen om vrij te zijn door te beslissen over de wetten die hen regeren. In de latere theorieën over participatieve democratie wordt benadrukt dat participatie zich niet zou moeten beperken tot de politieke besluitvorming, maar ook een plaats zou moeten krijgen op het werk en in de lokale gemeenschap (Pateman 1970; Barber 1984).

Participatie geeft, volgens deze theoretische stroming, burgers zeggenschap in de besluitvorming en daarmee *invloed* op het besluitvormingsproces. Daarnaast heeft participatie verschillende andere functies in een democratie. Zo heeft participatie een *educatieve* functie: burgers vergroten hun burgerschapsvaardigheden en dat maakt hen vaardiger als ze deelnemen aan besluitvormingsprocessen. Ook heeft participatie een *integratiefunctie*. Daarmee wordt bedoeld dat door te participeren burgers zich meer publieke burgers gaan voelen en zich meer betrokken voelen bij de gemeenschap en de publieke zaak. Dat kan er toe bijdragen dat ze zich meer verantwoordelijk voelen voor politieke besluiten. Tot slot draagt participatieve democratie bij aan een grotere *legitimiteit* van beslissingen. In navolging van Rousseau stellen de participatieve democratietheorieën dat participatie een belangrijke functie vervult in het maken van regels die voor iedereen acceptabel zijn.

In aanvulling hierop wordt door theoretici van de deliberatieve democratie gesteld dat de essentie van democratische legitimiteit is gelegen in het feit dat mensen die geraakt worden door een besluit ook betrokken worden in het overleg over dat besluit (Dryzek en List 2003; Gastil en Levine 2005). Volgens de deliberatieve democratietheorieën, zijn overleg en uitwisseling van argumenten (*deliberatie*), en dus niet het tellen van stemmen, de essentiële mechanismen voor politieke besluitvorming (Gutmann en Thompson 2004; Fishkin en Laslett 2002; Elster 1998). Onder theoretici bestaat verschil van mening over de plek waar deliberatie plaats zou moeten vinden. Verschillende fora worden genoemd, variërend van deskundigen forums tot burgerpanels (Fishkin en Laslett 2002). Maar alle theoretici zijn het er over eens dat deliberatie betekent dat discussie en uitwisseling van argumenten, waarbij individuen hun opvattingen uiteenzetten en rechtvaardigen, gepaard gaat met

de bereidheid om ook van opvatting te veranderen. Een deliberatief proces houdt per definitie in dat bovendien sprake is van gelijkheid, de deelname van verschillende belangen en achtergronden van mensen, en wederzijds respect.

Hoewel critici van mening zijn dat deliberatie hoge en onrealistische eisen stelt aan burgers (Mutz 2006) stellen deliberatieve democratietheorieën dat deliberatie leidt tot rationele collectieve uitkomsten. En, omdat ieder individu een gelijke stem heeft en de mogelijkheid om de anderen te overtuigen, geeft dat de kans aan minderheden en *aan individuen om zich te laten horen*. Daar komt bij dat theoretici van de deliberatieve school er van overtuigd zijn dat deliberatie bijdraagt aan de legitimiteit van beslissingen (Hendriks e.a. 2007).

Samenvattend, burgerparticipatie draagt in de visie van deze theoretici bij aan het bereiken van bepaalde democratische waarden. Hoewel elke benadering weer andere accenten legt, kunnen we een aantal democratische waarden onderscheiden. Burgerparticipatie:

- geeft individuele burgers een stem in het beleidsproces. *Insluïting* heeft betrekking op de mate waarin burgers uit diverse sociale groepen participeren en er geen sprake is van de uitsluiting van bepaalde groepen.
- geeft burgers zeggenschap in besluitvorming (*invloed*). Dit betreft de invloed die deelnemers hebben op de verschillende fasen van het besluitvormingsproces.
- leidt tot rationele beslissingen op basis van uitwisseling van argumenten (*deliberatie*). Deliberatie heeft betrekking op dialoog tussen deelnemers en de uitwisseling van argumenten op basis van gelijkheid en wederzijds respect.
- leidt tot meer democratische vaardigheden en meer betrokkenheid bij en verantwoordelijkheid voor de gemeenschap, en stimuleert zo democratisch *burgerschap*.
- en vergroot de *legitimiteit* van beslissingen. Legitimiteit heeft betrekking op de steun van de deelnemers voor het proces en de uitkomsten van het proces.

Smith (2009) voegt hier nog twee waarden aan toe:

- *Transparantie* heeft betrekking op het verloop van het proces; begrijpen deelnemers wat de kaders zijn van het proces, hoe bijvoorbeeld thema's zijn gekozen, wie de organisator is, en wat er met de output gebeurt.
- *Efficiëntie* betreft de kosten, in termen van administratieve kosten en tijdsbesteding door de organisatie en de deelnemers (afgezet tegenover de baten, dat wil zeggen de verwezenlijking van de overige waarden).

Onderstaande tabel laat per democratische waarde zien welke evaluatievraag en daarbij behorende thema's aan de orde komen.

Tabel 1: democratische waarden en thema's

Democratische waarden	Evaluatievragen	Thema's
Insluiting	Hoe divers is de deelnemersgroep?	Selectie en diversiteit
Invloed	Wat gebeurt er met de input en ideeën van deelnemers?	Doorwerking in agendavorming en beleid
Deliberatie	In hoeverre is er sprake van dialoog tussen deelnemers?	Dialoog en uitwisseling van argumenten
Burgerschap	Leidt het tot betere democratische burgers?	Betrokkenheid, verantwoordelijkheid en initiatief
Transparantie	Is duidelijk wat deelnemers kunnen verwachten?	Inzicht in verloop proces
Efficiëntie	Hoeveel tijd en geld kost en deelnemers en organisatoren?	Kosten en tijd
Legitimiteit	Steunen deelnemers het proces en de uitkomst?	Steun proces en uitkomst

3. Ontwerp en kwaliteit van democratie

Er is nauwelijks systematisch empirisch onderzoek beschikbaar naar de bijdrage van burgerparticipatie aan de realisatie van democratische waarden. De literatuur over innovatieve vormen van democratie laat wel zien dat de wijze van ontwerp van belang is (Smith 2009; Geissel 2009). Zo kenmerken deliberatieve fora zich door een zoveel mogelijk willekeurige selectie van deelnemers door loting en door de nadruk op dialoog en uitwisseling van argumenten. Dit is inherent aan het design, en op basis daarvan mag je dan ook verwachten dat in vergelijking met andere vormen van participatie deliberatieve fora een grotere diversiteit van deelnemers laten zien en beter zijn in het tot stand brengen van deliberatie.

De Amerikaanse politicoloog Archon Fung stelt in zijn werk dat alle vormen van participatie in te delen zijn aan de hand van drie vragen: 1) wie neemt er deel aan de bijeenkomst?, 2) hoe communiceren de deelnemers met elkaar? en 3) wat is de relatie met het beleid?

Het antwoord op de eerste vraag kan variëren van deelname door iedereen die wil deelnemen, en dus zelfselectie, tot willekeurige selectie van deelnemers uit de gehele populatie. Het antwoord op de tweede vraag varieert van luisteren en ideeën naar voren brengen tot deliberatie en onderhandeling. En het antwoord op de derde vraag over de relatie met het beleid varieert van geen invloed van de deelnemers op het beleid tot directe zeggenschap (Fung 2006).

De keuzes die bij het ontwerp worden gemaakt zijn medebepalend voor de mate waarin en de wijze waarop participatie bijdraagt aan de democratische kwaliteit. Impliciet neemt Fung aan dat bijvoorbeeld een aselechte loting van de deelnemers leidt tot een betere afspiegeling van de bevolking dan andere vormen van selectie (Fung 2006: 68).

Empirisch onderzoek van Michels naar de bijdrage van verschillende vormen van participatie aan democratische kwaliteit geeft een eerste indruk van de werkelijke effecten van verschillende vormen van participatie. Het betreft een meta-studie die 120 cases (20 referendums, 37 interactieve beleidsvorming cases, 22 deliberatieve opiniepeilingen, en 41 deliberatieve fora) bevatte in verschillende westerse landen, waar onder Nederland, Australië, de VS, het Verenigd Koninkrijk, Duitsland, en Denemarken (Michels 2011). Het onderzoek concludeert dat participatie, in welke vorm dan ook, leidt tot steun onder de deelnemers voor het proces en de uitkomsten, en bovendien bijdraagt aan democratische vaardigheden en politieke betrokkenheid. Tegelijkertijd is de vorm van participatie bepalend voor de aspecten van democratie die het sterkst worden beïnvloed. Als we het toespitsen op deliberatieve fora, dan springen drie bevindingen eruit. In vergelijking met andere vormen van participatie 1) dragen deliberatieve fora beter bij aan een uitwisseling van argumenten en standpunten, en 2) vormen deze een betere afspiegeling van de bevolking. Daartegenover staat dat 3) de doorwerking van deliberatieve fora in het beleid zwak is.

Terwijl de eerste twee bevindingen direct zijn te koppelen aan het design van deliberatieve fora en de intentie waarmee ze zijn ontworpen, namelijk om (gewone) burgers in dialoog met elkaar mee te laten denken over de toekomst van hun stad of land, heeft de derde bevinding veel meer betrekking op de relatie met de instituties van de representatieve democratie en het formele beleidsproces. Hoewel ook hier weinig harde informatie over te vinden is, suggereren de Belgische politicologen Didier Caluwaerts en Min Reuchamps (2014) in hun onderzoek naar de G1000 in België, het Burgerforum kiesstelsel in Nederland, het British Columbia Citizens Assembly, en het Ierse "We the Citizens", dat de mate van inbedding van het forum in de bestaande instituties van democratie van belang is voor de doorwerking van de uitkomsten van het forum in het beleid.

Kort gezegd, onderzoek naar deliberatieve fora laat zien dat deze in vergelijking met andere vormen vooral goed scoren op de democratische waarden insluiting en deliberatie, en minder op invloed. Geldt dit ook voor de in Amersfoort, Uden en Kruiskamp gehouden G1000'en?

4. De G1000'en in Amersfoort, Uden en Kruiskamp

De G1000'en van Amersfoort en Kruiskamp verschillen in ontwerp en aanpak van die in Uden. Maar ook tussen Amersfoort en Kruiskamp zijn er verschillen. Die verschillen zullen hieronder aan de orde komen onder het kopje waar dat het meest relevant is: zo zullen de verschillende selectieprocedures worden besproken onder 'insluiting', en het proces tijdens de G1000 onder 'deliberatie'. De G1000 van Amersfoort vond plaats op 22 maart 2014, die van Uden op 4 oktober van datzelfde jaar. De WijkG1000 in Kruiskamp startte op 15 oktober 2014 en werd afgesloten op 17 januari 2015.

Insluiting

Selectieprocedure

In *Amersfoort* is een combinatie van loting en gerichte werving toegepast. Onder alle inwoners van Amersfoort is geloot uit de Gemeentelijke Basisadministratie. 6000 mensen zijn geloot en uitgenodigd via een brief van de burgemeester. De eerste ronde leverde 260 aanmeldingen op. Na een reminder kwamen er nog eens ongeveer 260. Deze hebben zich aangemeld via een unieke code. De andere groepen, namelijk de werkgevers, politici, ambtenaren, en de kunstenaars zijn gericht geworven; degenen die wilden deelnemen konden zichzelf aanmelden. Bij meer dan 600 aanmeldingen van burgers zou er een tweede loting volgen (www.g1000amersfoort.nl). Deze is niet geweest. Uiteindelijk zijn er 530 mensen geweest, onder wie 354 burgers, 40 politici, 40 ambtenaren, 44 werkgevers en 52 kunstenaars.

In *Uden* is gewerkt met een open uitnodiging. Alle inwoners kregen een brief die was gericht 'aan de bewoners'. Iedereen kon zich vrij aanmelden. Het regieteam besloot hiertoe over te gaan nadat was gebleken dat de plaatselijk verordening Gemeente Basisadministratie persoonsgegevens en het 'privacyreglement Basisregistratie Personen van de gemeente Uden' (bijlage 5 bij deze regeling) een trekking uit het GBA-bestand niet toeliet (interview Mirande Heffels en informatie Jan Hofmeijer via mail). Daarnaast is geworven via de lokale media, posters en een website en zijn verenigingen en maatschappelijke instellingen bezocht. Bij 1000 aanmeldingen zou worden geloot. Uiteindelijk waren er ongeveer 250 gewone burgers aanwezig, en daarnaast 20 raadsleden.

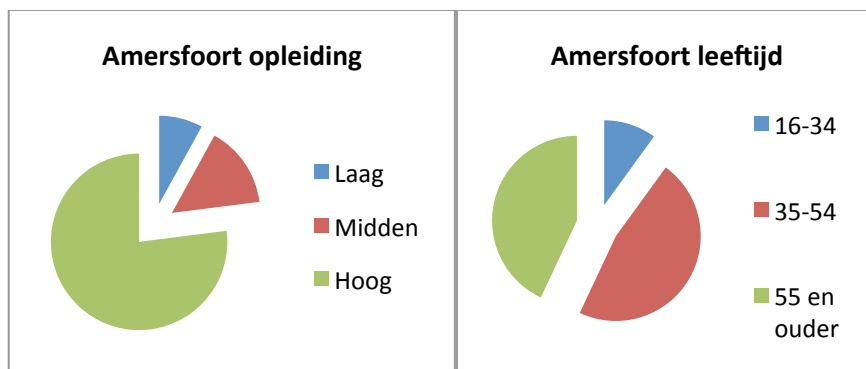
In de wijk *Kruiskamp* in de gemeente Amersfoort zijn 2000 mensen geselecteerd op basis van loting. Loting leverde 20 tot 30 aanmeldingen op. Daarna is overgegaan tot flyeren, nogmaals nieuwe brieven sturen, contacten via sleutelfiguren en op straat mensen aanspreken. De wijk G1000 Kruiskamp was verspreid over vijf bijeenkomsten. Bij de eerste bijeenkomst waren er ongeveer 110 deelnemers, bij de laatste 14.

Diversiteit

De typische deelnemer aan alle onderzochte G1000'en is een man of vrouw, geboren en getogen in Nederland, die tussen de 45 en 55 jaar is, en een hbo of academische opleiding heeft. Dat wil niet zeggen dat mensen met andere achtergrondkenmerken niet aanwezig zijn, maar ze zijn zeer sterk in de minderheid en ondervetegenwoordigd. De typische deelnemer is verder iemand die stemt, maar opvallend genoeg niet noodzakelijkerwijs ook iemand die al actief is bij wijkavonden, burgerpanels, of bewonerscommissies.² Wel zijn het vaak mensen die al betrokken zijn bij buurtactiviteiten. De typische deelnemer is, tot slot, niet cynisch als het gaat om het functioneren van de gemeenteraad en het gemeentebestuur.³

In *Amersfoort* is er een zekere diversiteit doordat ook werkgevers en kunstenaars zijn uitgenodigd. Kijken we naar de achtergrondkenmerken van de deelnemers, dan valt vooral op dat de deelnemers tussen de 35 en 55 jaar sterk vertegenwoordigd zijn, evenals de hogeropgeleiden. De deelname van mensen met een niet-westerse achtergrond is beperkt.⁴

Figuur 1: Achtergrondkenmerken deelnemers G1000 Amersfoort⁵

In *Uden* valt vooral op dat er veel ouderen zijn en weinig jongeren. Mensen met een niet-westerse achtergrond waren maar heel beperkt aanwezig.⁶ Volgens één van de initiatiefnemers van de G1000

² Alleen in Uden is meer dan 30% van de respondenten het afgelopen jaar aanwezig geweest bij wijkavonden of inspraakavonden. Opvallend is ook dat 92% van de respondenten in Uden actief is geweest op ten minste één manier.

³ De gemiddelde score op een vijfpuntsschaal voor politiek cynisme, waarbij 1 staat voor politiek cynisch, varieert van 3.20 in Uden tot 3.30 in Amersfoort.

⁴ Op basis van observaties en interviews. In de survey over Amersfoort is hierover geen vraag gesteld. Het percentage inwoners van Amersfoort met een niet-westerse achtergrond bedraagt 15% (Amersfoort in cijfers 2015).

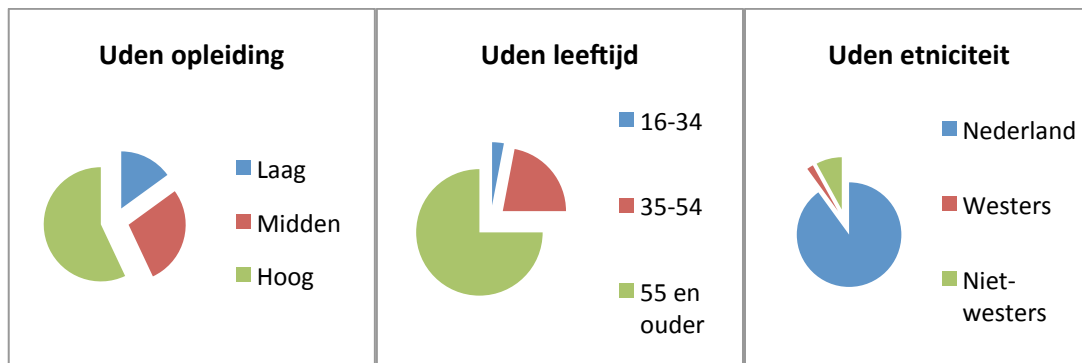
⁵ De diagrammen zijn samengesteld op basis van de surveys en verefieerd op basis van observaties ter plekke en interviews met de initiatiefnemers en organisatoren. Precieze cijfers zijn niet te geven omdat wij geen inzicht mogen hebben in de persoonsgegevens van deelnemers. Ook de surveys geven geen volledig beeld; het aantal deelnemers dat de surveys heeft ingevuld varieert van 162 in Amersfoort, tot 40 in Uden, en 33 in Kruiskamp. Politici en ambtenaren zijn buiten de analyse gehouden.

⁶ In Uden is 8,5% van de inwoners jonger dan 26 jaar en behoort 15% tot de mensen met een niet-westerse achtergrond (Centraal Bureau voor de Statistiek 2014).

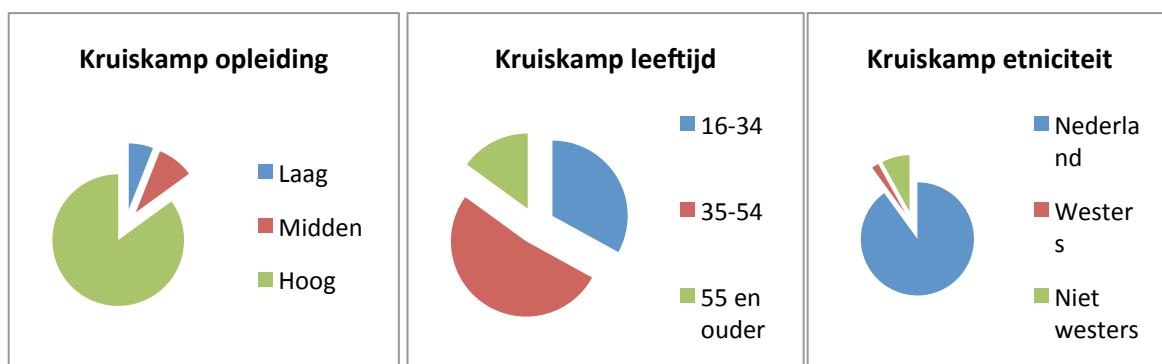
Uden heeft de beperkte aanwezigheid van jongeren en mensen met een niet-westerse achtergrond voor een deel te maken met de keuze van de betreffende dag: het was zaterdag (veel andere activiteiten voor jongeren) en het was de dag van het offerfeest. Bij de keuze van de datum wist men niet dat het de dag van het offerfeest was (interview Mirande Heffels).

Figuur 2: Achtergrondkenmerken deelnemers G1000 Uden

In *Kruiskamp* is de groep hogeropgeleiden sterk vertegenwoordigd. Wat betreft leeftijd is vooral de middengroep tussen 35 en 54 jaar aanwezig en zijn hier in vergelijking met de andere G1000'ën meer jongeren. Opnieuw zijn mensen met andere achtergronden dan de Nederlandse zwak vertegenwoordigd, terwijl *Kruiskamp* een wijk is met zeer veel verschillende nationaliteiten; meer dan 38% behoort tot de groep met een niet-westerse achtergrond (Amersfoort in cijfers 2015). Tijdens de laatste bijeenkomst van de G1000 *Kruiskamp* waren er nog 14 deelnemers van wie niemand jonger dan 35 jaar en één met een niet-westerse achtergrond.

Figuur 3: Achtergrondkenmerken deelnemers G1000 Kruiskamp

Reflectie

Of nu gekozen wordt voor loting of voor een open uitnodiging, voor de diversiteit van de groep deelnemers maakt het weinig uit. Hét voorbeeld voor de G1000 is de G1000 in België. Maar ook daar leidde loting, ondanks veel media-aandacht, uiteindelijk tot 500 bevestigde deelnemers die overwegend tot de blanke middenklasse behoren en tussen de 45 en 50 jaar oud zijn. De organisatie van de G1000 België heeft uiteindelijk voor een noodoplossing gekozen door via netwerken en organisaties gericht groepen te benaderen waaronder jongeren en migranten (interview Stef Steyaert). Eerder onderzoek van Leyenaar naar burgerfora, onder andere naar het burgerforum Luchtkwaliteit Amsterdam en het burgerforum Omgevingsplan Flevoland, laat eveneens zien dat het moeilijk is om jongeren en laagopgeleiden te betrekken (Leyenaar 2009).

Idealiter zou loting of een andere vorm van willekeurige selectie leiden tot diversiteit op de volgende wijze:

- Een zeer grote groep wordt geselecteerd;
- Uit de geselecteerden meldt een grote groep zich aan;
- Deze groep is groot genoeg om een verdere selectie te maken waarbij rekening wordt gehouden met een aantal achtergrondkenmerken om zo een zo divers mogelijke groep te krijgen die deelneemt aan de G1000.

In de praktijk blijkt dat de groep die zich aanmeldt na loting (maar dat geldt ook voor een open uitnodiging zoals in Uden) te klein is voor een verdere selectie en bovendien tamelijk eenzijdig is samengesteld.

De oplossing moet worden gezocht in een combinatie van de volgende elementen:

- Loting of uitnodiging van een veel grotere groep (uitgaande van het feit dat slechts 2 tot 10% zich daadwerkelijk aanmeldt);
- Beperking van de groep die mag deelnemen; geen G1000, maar een G150 bijvoorbeeld (dat maakt een gerichtere selectie mogelijk);
- Gericht werven van bepaalde groepen. Dat is nu gebeurd in Kruiskamp en Uden, maar die ervaringen hebben ook geleerd dat gericht werven tijd kost en alleen lukt via bestaande contacten met organisaties en sleutelfiguren.

Invloed

De aanloop

In *Amersfoort* is de G1000 gehouden enkele dagen na de gemeenteraadsverkiezingen. De keuze voor deze datum wordt door verschillende betrokkenen anders geïnterpreteerd. De eerste vraag is of de bedoeling van deze datum was om ook invloed uit te oefenen op de partijen die op dat moment in gesprekken over het collegeprogramma. De griffier gaf aan dat dit een belangrijke overweging was en ook één van de wethouders meldde de live-uitzending gevolgd te hebben tijdens de onderhandelingsgesprekken, zodat in elk geval de 'geest van de G1000' aanwezig was. Anderen

noemden praktische argumenten als de beschikbaarheid van de Rijtuigenloods of gaven aan dat de G1000 helemaal niet bedoeld was om invloed te hebben op de politieke partijen. De tweede vraag is wat het signaal is dat door de keuze van de datum hiermee aan de politiek wordt afgegeven. Een aantal raadsleden gaf aan dat weken campagne voeren zijn tol had geëist en men hard toe was aan rust. Om dan een hele zaterdag aanwezig te moeten zijn, was iets te veel van het goede. Er was bij sommige raadsleden ook wat onduidelijkheid of ze allemaal waren uitgenodigd en welke rol ze dan precies zouden hebben. Eén kritisch raadslid (niet aanwezig op de zaterdag) vond dat de organisatie van de G1000 met een bijeenkomst zo kort na de verkiezingen de indruk wekte dat de raad er niet zo toe doet, alsof bij de G1000 de échte stem van de Amersfoorters zou klinken.

In *Uden* werd de datum van de G1000 door het kernteam in overleg met de burgemeester en de gemeenteraad vastgelegd. Diverse raadsleden hebben op 4 oktober meegedaan aan de G1000. De interviews in Uden moeten nog worden gehouden, zodat we op dit moment nog maar in beperkte mate uitspraken kunnen doen over het aspect invloed.

De G1000 in *Kruiskamp* was een uitvloeisel van de G1000 Amersfoort, waar als één van de tien thema's de WijkG1000 werd vastgesteld. Deze G1000 was nadrukkelijk op de eigen wijk gericht en niet op de gemeenteraad. Wel zijn er raadsleden aanwezig geweest bij één of meer bijeenkomsten tussen oktober 2014 en januari 2015. Bij de bespreking van het aspect invloed zullen we verder de WijkG1000 buiten beschouwing laten.

Agendavorming

De G1000 in *Amersfoort* leverde aan het eind van de dag een top-10 op van thema's voor de stad, met de uitdrukkelijke oproep aan de aanwezigen om er zelf mee aan de slag te gaan. Hoewel de burgemeester in zekere zin de uitkomsten in ontvangst heeft genomen, is de top-10 niet gepresenteerd als een 'wensenlijstje' voor de gemeenteraad (of voor het college) maar als een agenda waarmee de Amersfoorters zelf iets moeten gaan doen. In de gesprekken met raadsleden wordt dit beeld bevestigd: hoewel velen zich de gekozen thema's nog herinneren en ze ook belangrijk vinden, geeft iedereen aan dat ze als zodanig in het afgelopen jaar niet in de raad zijn geagendeerd. Wel is G1000 als een mooi voorbeeld van burgerparticipatie in het collegeprogramma benoemd. Eén van de raadsleden geeft aan dat 'Het Plein' of 'De Ronde' zich goed hadden geleend voor een terugkoppeling vanuit de deelnemers.

Kijken we naar de gekozen thema's, dan valt op dat die in Amersfoort tamelijk abstract zijn geformuleerd. Dit maakt het ook moeilijker om vast te stellen of de G1000 invloed heeft gehad: wanneer is een bepaald idee of een bepaalde wens gerealiseerd en hoe komt dat? Daar komt nog bij dat bij een aantal onderwerpen in het sociale domein gaandeweg bleek dat dit voor een belangrijk deel al in het bestaande beleid van de gemeente was ondervangen. Ook bij thema's als groene economie, duurzame innovatie en aanpak van leegstand, bleek dat er al het nodige gebeurde, inclusief verschillende bewonersinitiatieven en voorbeelden van sociaal ondernemerschap. Sommige thema's, zoals de al genoemde WijkG1000 (met als bedoeling dit door de hele stad te gaan organiseren) en initiatieven om de buurt en de burens beter te leren kennen, vragen geen rol van de gemeente(raad) en zijn niet op beïnvloeding van het beleid gericht.

Wanneer we de top-10 in *Uden* bekijken valt op dat die in een aantal opzichten concreter is geformuleerd dan in Amersfoort, maar tegelijk sterk in beleidstaal. Een paar thema's zijn eerder procedureel ('G1000 structureel inzetten bij gemeentebestuur', 'gebruikers betrekken vóór uitwerking van plannen') dan inhoudelijk. Ook is de reikwijdte van de onderwerpen erg verschillend: van gegarandeerde zorg voor iedereen in navolging van het VN-verdrag gehandicapten tot het opzetten van een leercafé. Tot slot lijkt het erop, gezien de hoog scorende onderwerpen, dat er recent discussie in de gemeente is geweest over het voortbestaan van de bibliotheek en de aantrekkelijkheid van de gemeente voor wandelaars en fietsers. Als het de intentie is geweest om op het gemeentelijke beleid invloed uit te oefenen, dan liggen er dus aan de ene kant kansen gezien de concrete formulering van een aantal thema's, maar aan de andere kant kan het moeilijk zijn vanwege de zeer grote variatie (en de vraag of de gemeente overal iets aan kan doen). Net als in Amersfoort zijn er bovendien thema's gekozen waarmee de inwoners prima zelf aan de slag kunnen en de gemeente(raad) niet per se nodig is.

We zijn benieuwd welk beeld uit de interviews met de raadsleden, wethouders en ambtenaren naar voren komt.

Reflectie

Het is de vraag of het de bedoeling van de G1000 is om invloed op beleid uit te oefenen en hier wordt zowel door de initiatiefnemers als de vertegenwoordigers van politiek en ambtenarij verschillend over gedacht. Wanneer het doel vooral is om aan de hand van de gekozen thema's bewoners zelf aan de slag te laten gaan – wat zowel in Amersfoort als Uden benadrukt is – dan is het niet zo'n groot probleem dat er geen directe invloed op de (beleids)agenda van college en gemeenteraad is te zien.

Zien we echter een G1000 mede als middel om de koers van de politiek bij te sturen, dan wel (nieuwe) thema's te agenderen die door college- en raadsleden over het hoofd worden gezien, dan kan de conclusie niet anders zijn dan dat dit in Amersfoort niet is gelukt (over Uden kunnen we op dit moment nog geen uitspraken doen). Wat zou daarvoor nodig zijn?

1. Een beter inzicht in het bestaande beleid: een aantal werkgroepen die de thema's verder invulling gingen geven, kwamen erachter dat wat zij wilden eigenlijk al bestond. Meer kennis van het huidige beleid (inclusief de bijbehorende beperkingen) kan leiden tot scherpere en innovatievere keuzes op de dag zelf van de G1000.
2. Vooraf aan de G1000 duidelijk bepalen wat het doel is van de top-10 die aan het eind wordt samengesteld: zijn dit richtinggevende uitspraken waarmee politici aan het werk worden gezet of zijn het vooral wensen en verwachtingen waarmee de deelnemers zelf wat gaan doen? Uiteraard is hier een tussenweg denkbaar: een deel bedoeld als beïnvloeding van de beleidsagenda, een deel als agenda voor de bewoners.
3. In plaats van een geheel open agenda (zie ook de beschrijving van het proces in het volgende deel) zou vooraf een aantal onderwerpen vastgesteld kunnen worden, zoals dat gebeurde bij de G1000 in België en ook de bedoeling is bij de komende G1000 in Amsterdam. Dit geeft mogelijk meer richting aan de bijeenkomst en meer mogelijkheid invloed uit te oefenen.

4. Raadsleden geven aan graag te willen weten hoe het met de uitwerking van de thema's staat. Het vergaderstelsel van Amersfoort leent zich goed voor terugkoppeling en discussie tijdens 'Het Plein' of 'De Ronde'.

Deliberatie

Op het eerste gezicht is de setting bij alle onderzochte G1000en dezelfde: mensen zitten aan tafels en praten met elkaar over ideeën voor de toekomst van hun wijk of gemeente. Maar de vraag is in hoeverre er ook sprake was van dialoog, één van de uitgangspunten van deliberatieve fora.

Proces

In de wijze waarop het proces van de G1000en vorm heeft gekregen zien we grote verschillen.

De G1000 in *Amersfoort* vond plaats op 22 maart 2014 en duurde één dag. De bijeenkomst startte met drie vragen aan de deelnemers, namelijk: 1) wat vind jij belangrijk in Amersfoort voor de komende 4 jaar?, 2) wat moet daarvoor gebeuren?, 3) wat kun/wil jij daaraan bijdragen? Deze vragen werden besproken in wisselende combinaties van deelnemers. De antwoorden, steeds via één steekwoord, van alle deelnemers op de drie vragen werden verzameld. Na ongeveer 75 minuten werd duidelijk welke onderwerpen het meest genoemd waren en daarmee ook wat de onderwerpen voor de rest van de dag zouden worden. Daarna gingen de deelnemers uiteen in kleine groepen; iedere groep ging in gesprek met elkaar over één van de onderwerpen (interview Harm van Dijk). De deelnemers zelf bepaalden dus de agenda van de dag.

De G1000 in *Uden* vond plaats op 4 oktober 2014 en duurde een dag. De bijeenkomst startte met de vraag: welke 10 ideeën wilt u inbrengen voor de toekomst van Uden? Daarna werd de lange lijst van ideeën ingekort door middel van handopsteken per tafel. In de volgende ronde werden de ideeën van verschillende tafels bijeengebracht, en moest er opnieuw gestemd worden, deze keer door middel van het plakken van stickers. Uiteindelijk leidde het hele proces van brainstormen over ideeën en vervolgens samenvoegen van ideeën en daarover stemmen tot 10 initiatieven voor Uden (Handout dagprogramma G1000 Uden; G1000 Uden 2014). Aan het einde van de dag konden deelnemers zich opgeven om één of meerdere initiatieven verder uit te werken.

In *Kruiskamp* is de G1000 verspreid over vijf bijeenkomsten. De eerste vond plaats op 15 oktober 2014. Tijdens deze bijeenkomst kozen de deelnemers de thema's waarmee ze verder wilden. De methodiek is dezelfde als die in Amersfoort gebruikt is, dat wil zeggen dat de drie vragen 1) wat vind jij belangrijk in Kruiskamp?, 2) wat moet daarvoor gebeuren?, en 3) wat kun/wil jij daaraan bijdragen? de agenda voor de overige bijeenkomsten opleverde. In drie werkgroepavonden zijn de thema's verder uitgewerkt, waarbij in de eerste bijeenkomst 'dromen' centraal stond, in de tweede 'denken', en in de derde 'doen'. Op de slotbijeenkomst, de eindconferentie op 16 en 17 januari 2015 werd de uitwerking van de voorstellen gepresenteerd, keuzes gemaakt, en werd een begin gemaakt met een plan van aanpak voor de uitwerking.

Waardering van de gesprekken

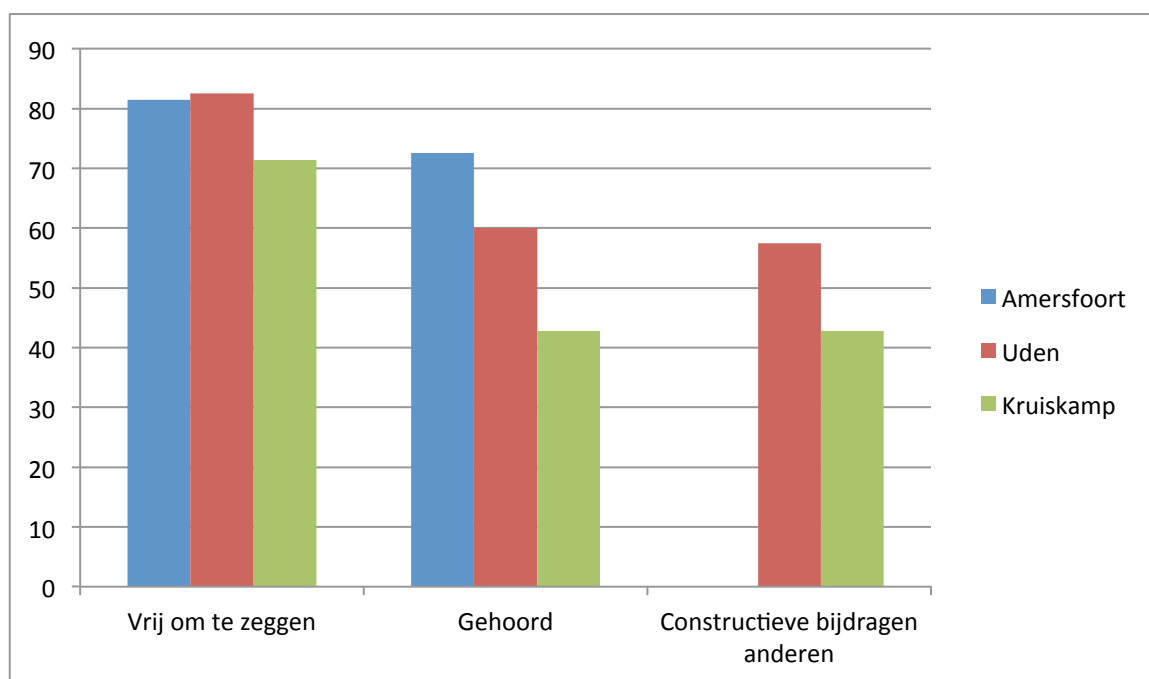
Hoe waardeerden de deelnemers zelf de kwaliteit van de gesprekken? In de surveys is hierover een aantal vragen gesteld, waarover we hier rapporteren.

In *Amersfoort* kwalificeren de respondenten het groepsgesprek vooral als constructief, inspirerend, en gelijkwaardig. In *Uden* ervaart men het gesprek als constructief en ontspannen, en in *Kruiskamp* als ontspannen en gelijkwaardig.⁷ Opvallend is verder dat in Uden 25% en in Kruiskamp 22% het gesprek als moeizaam kwalificeert.

Figuur 4 laat zien hoe de respondenten verschillende aspecten van het de gesprekken aan tafel waarderen. Het gaat hier over de volgende vragen:

- In hoeverre voelde u zich aan uw tafel vrij om te zeggen wat u wilde?
- In hoeverre voelde u zich aan uw tafel gehoord door uw gesprekspartners?
- Hadden uw gesprekspartners een constructieve bijdrage aan de dialoog?

Figuur 4: Waardering kwaliteit dialoog (percentage dat een positief tot zeer positief antwoord geeft)⁸

⁷ De respondenten konden drie begrippen aankruisen. Gerapporteerd wordt over de begrippen die door meer dan 50% van de respondenten zijn genoemd.

⁸ Respondenten kunnen via een schuif een antwoord geven, waarbij het beginpunt staat voor bijvoorbeeld 'voel mij helemaal niet gehoord' en het eindpunt voor 'heel erg gehoord'. In de figuur zijn de resultaten vertaald naar een 100-puntsschaal en is alleen het antwoord weergegeven van de respondenten die tussen de 70 en 100 hebben geantwoord. Het aantal respondenten dat deze vragen heeft beantwoord is 124 voor Amersfoort, 40 voor Uden en 14 voor Kruiskamp.

Bij alle G1000'en voelden de respondenten zich vrij om te zeggen wat ze willen. In Amersfoort voelde een zeer grote meerderheid van de respondenten zich ook gehoord door hun gesprekspartners. Dit percentage ligt duidelijk lager voor Uden, en nog lager voor Kruiskamp. Als het gaat om het oordeel over de constructieve bijdrage van anderen oordeelt 58% in Uden hierover positief; in Kruiskamp is dat percentage 43%, terwijl de overigen hierover kritisch of zelfs negatief oordelen. Op de vraag of er nieuwe inzichten zijn ontstaan door het uitwisselen van ideeën, antwoordt in Uden 55% ja en 35% nee. Deze percentages zijn voor Kruiskamp respectievelijk 43 en 50.⁹

Reflectie

De keuze van de moderator is sterk bepalend voor de vorm van de dag. In Amersfoort en Kruiskamp was dat Harm van Dijk die een eigen methodiek heeft ontwikkeld. In Uden is gekozen voor Danny van de Boom, en daarmee voor een andere methodiek waarbij de nadruk veel sterker lag op stemmen over voorstellen dan op dialoog hierover. Heeft dit ook effect op de waardering van de kwaliteit van de dialoog? Het overheersende beeld is dat de gesprekken aan tafel in Uden minder worden gewaardeerd (men voelt zich minder gehoord) dan in Amersfoort, maar meer dan in Kruiskamp.

Zowel in Amersfoort, Uden en Kruiskamp hebben de deelnemers ter plekke de agenda bepaald. Dat is anders dan bij de G1000 in België waar de thema's voorafgaand via een online-procedure werden vastgesteld.¹⁰ Aan de keuze om dat ter plekke te doen zitten voor- en nadelen. Het voordeel is dat deelnemers die ter plekke aanwezig zijn door invloed uit te oefenen op de agenda zich meer verbonden zullen voelen met de agenda van de dag. Een nadeel is dat het tijd kost kost en dat de onderwerpen vaak erg algemeen blijven (samenwerken, verantwoordelijkheid, respect, etc.).

In België is gebruik gemaakt van experts die over één van de gekozen thema's een inleiding hielden en een standpunt of stelling poneerden. Deze vormden de basis voor discussie aan de tafels. In Amersfoort, Kruiskamp en Uden is nadrukkelijk gekozen om deelnemers zelf de agenda en de invulling daarvan te laten bepalen. Experts speelden daarin geen rol, hoewel enkele ambtenaren en raadsleden als deelnemers aan tafel wel hun kennis hebben ingebracht. Volgens de organisatoren van de G1000 Amersfoort, tevens trekkers van het Platform G1000, is ervaringsexpertise van bijvoorbeeld een wijkmanager, een notaris, of ervaring met burgerinitiatieven in een andere stad of wijk, wel van belang in de fase dat oplossingen uitgewerkt worden. In principe zou de groep zelf aan moeten geven welke expertise ze nodig hebben, al zijn er in Kruiskamp wel suggesties gedaan (interviews Harm van Dijk en Jerphaas Donner).

Eén van de redenen dat er zo weinig deelnemers zijn met een lagere opleiding en met een niet-westerse achtergrond zou wel eens te maken kunnen hebben met de gekozen methodiek. De methodiek van praten aan een tafel past erg goed bij de blanke middenklasse, en veel minder bij

---

⁹ In Amersfoort zijn deze laatste twee vragen niet gesteld.

¹⁰ Meest genoemde thema was de spanning tussen Vlaanderen en Wallonië. Dit thema is door de organisatoren zorgvuldig buiten het proces gehouden (interview Stef Steyaert).

andere groepen. Dit werd ook geconstateerd door één van de organisatoren van de G1000 in België (interview Stef Steyaert) en sluit aan bij onderzoek naar de spanning tussen leef- en systeemwereld.¹¹

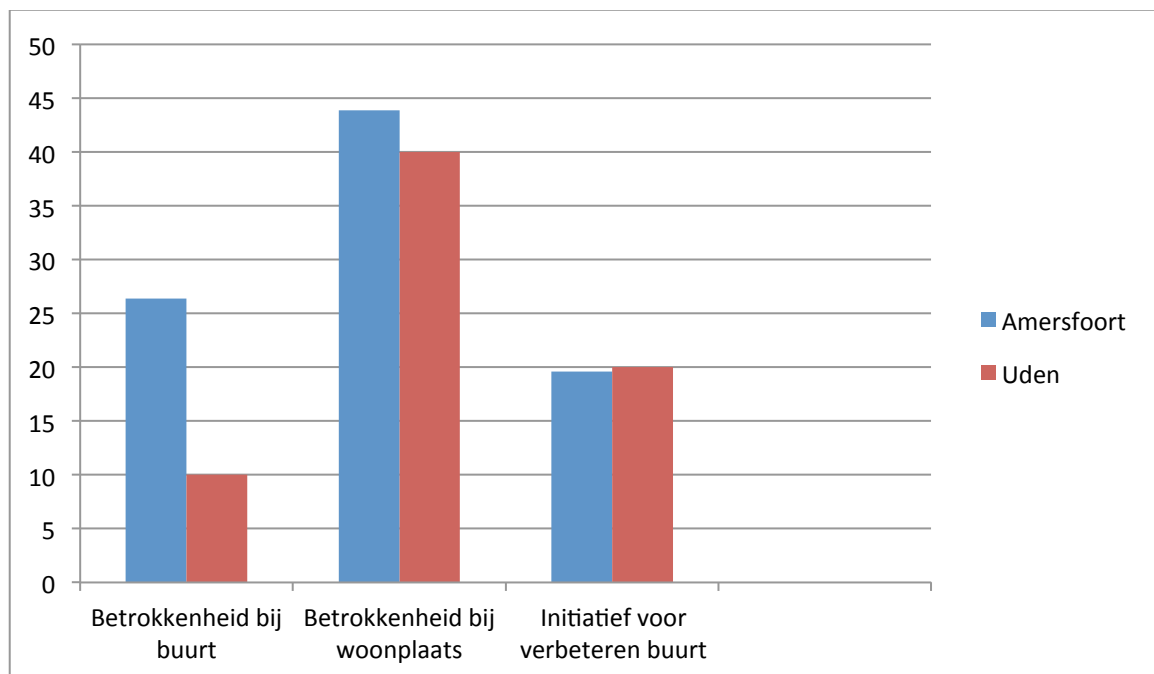
Burgerschap

Voelen burgers zich na deelname aan een G1000 meer betrokken bij hun gemeente of wijk, voelen ze zich meer verantwoordelijk voor hun omgeving, en nemen ze meer initiatief in hun buurt of stad?

Het antwoord op deze vragen is niet eenduidig. In onderstaande figuur staat welk percentage van de respondenten in Amersfoort en Uden zich sinds de G1000 meer betrokken en verantwoordelijk voelt. Helaas is deze vraag niet gesteld in de survey in Kruiskamp. De respondenten hebben gereageerd op de volgende uitspraken:

- Sinds de G1000 voel ik mij meer betrokken bij mijn buurt;
- Ik draag sinds de G1000 vaker mijn steentje bij aan het verbeteren van de buurt; en
- Sinds de G1000 voel ik mij meer betrokken bij Uden (of Amersfoort).

*Figuur 5: Betrokkenheid en verantwoordelijkheid sinds de G1000.*¹²

¹¹ Zie het working paper hierover van Peer Smets.

¹² Deze vragen zijn voor Amersfoort gesteld in de tweede meting waarin het aantal respondenten gedaald is naar 57.

Een minderheid voelt zich sinds de G1000 meer betrokken bij de woonplaats. Als het gaat om een verandering in de betrokkenheid bij de buurt of het nemen van initiatief in de buurt, gaat het om een nog veel kleinere minderheid. Een plausibele reden hiervoor is dat veel deelnemers zich al betrokken voelden bij hun omgeving. Dat blijkt ook het feit dat veel mensen op de uitspraken neutraal hebben geantwoord; dat wil zeggen ze voelen zich noch meer, noch minder betrokken.¹³ Dat al veel mensen betrokken zijn bij buurtactiviteiten ondersteunt eveneens deze redenering.¹⁴

Uit de korte interviews die zijn gehouden tijdens de G1000 in Uden en Kruiskamp komt een zelfde patroon naar voren.

In de gesprekjes in *Uden* zeggen veel mensen zich door de G1000 meer betrokken te voelen bij Uden. Anderen benadrukken dat die betrokkenheid er altijd al was. De meeste respondenten voelen een zekere verantwoordelijkheid voor de toekomst van Uden en tonen zich bereid zich daarvoor in te zetten; sommigen zeggen dat ze altijd al actief waren. Op de vraag hoe hun inzet precies vorm gaat krijgen, zijn de antwoorden heel verschillend. Sommigen hebben al afspraken gemaakt om plannen uit te denken of gaan zelf aan de slag met een concreet plan. Anderen hebben nog geen idee of laten het afhangen van het vervolg van de G1000. En één deelnemer wil zich aansluiten bij een politieke partij in Uden.

De vraag is vervolgens in hoeverre mensen zich ook na enkele maanden na de G1000 nog steeds betrokken en verantwoordelijk voelen voor hun gemeenschap. Daarom zijn dezelfde respondenten na 3,5 maand opnieuw bevestigd. Een enkeling voelt zich nog steeds sterk betrokken bij Uden en is ook actief betrokken bij een initiatief. Maar de meesten zeggen dat hun gevoel van betrokkenheid wat is weggeëbd en dat ze nu niet (meer) betrokken zijn bij een initiatief of veel minder doen dan ze van plan waren. De redenen die respondenten hiervoor geven zijn in te delen in twee soorten:

- Het dagelijks leven dringt zich op. De respondenten zeggen dat ze geen of te weinig tijd hebben omdat ze elders studeren, druk zijn met een baan of kind, of omdat bijeenkomsten overdag gepland zijn tijdens schooltijd.
- De onderwerpen die gekozen zijn en/of de samenstelling van de groep die actief is spreken niet aan. Respondenten zeggen dat het vooral de ouderen en de 'usual suspects' zijn die de gang van zaken bepalen.

In *Kruiskamp* vinden we een vergelijkbaar beeld. Vrijwel iedereen voelt zich sinds de G1000 ofwel meer verbonden met de wijk doordat ze nu meer mensen kennen die ook wat willen, óf had altijd al een grote betrokkenheid bij de wijk. Alle respondenten, op één na, zeggen dat ze zich willen inzetten voor de wijk; sommigen hebben al heel concrete plannen.¹⁵

---

¹³ Antwoordcategorie 3 op een schaal van 5.

¹⁴ Voor Amersfoort is dat 42%, voor Uden 45%, en voor Kruiskamp 36%.

¹⁵ Half mei 2005 zal er een tweede ronde (telefonische) interviews zijn met dezelfde respondenten.

Reflectie

Veel deelnemers aan de G1000 voelen zich altijd al betrokken bij hun omgeving; zij zijn al betrokken bij buurtactiviteiten. Deelname aan de G1000 draagt voor hen niet bij aan een grotere betrokkenheid. Anderen voelen zich na deelname aan de G1000 wel meer betrokken en zijn ook zeker van plan zich in te gaan zetten voor hun omgeving. Na een aantal maanden is voor de deelnemers uit Uden van dit voornemen minder terecht gekomen dan zij zelf hadden verwacht; tijdgebrek speelt daarbij een belangrijke rol.

Transparantie

Is duidelijk wat deelnemers kunnen verwachten tijdens het proces en is duidelijk wat er met de resultaten gebeurt? In welke mate de deelnemers zelf het proces als transparant hebben ervaren kunnen we niet vaststellen omdat hierover zijn in Amersfoort, Uden en Kruiskamp geen surveyvragen zijn gesteld)¹⁶. Op basis van onze eigen waarnemingen, en dan nog alleen voor Uden en de slotbijeenkomst in Kruiskamp, kunnen we alleen een paar opmerkingen maken. In hoeverre duidelijk is wat er met de resultaten gebeurt, bepalen we op basis van de informatie die hierover is verspreid via websites of anderszins.

Amersfoort

Op de website van het Platform G1000 is op de openingspagina nog altijd het beeldverslag van de G1000 in Amersfoort te vinden. Hierin is te zien hoe de dag verliep en laten zowel organisatoren als deelnemers weten wat zij van de G1000 vinden. Het filmpje wordt regelmatig ingezet bij presentaties in gemeenten waar belangstelling is om een G1000 te organiseren.

Voor het vervolg na 22 maart 2014 bieden met name de website van G1000 Amersfoort, het twitteraccount @g1000amersfoort en de Facebookpagina G1000Amersfoort meer informatie. Er is bovendien een onregelmatig verschijnende nieuwsbrief over de G1000 Amersfoort waarmee belangstellenden op de hoogte worden gehouden. Op de website zijn de themagroepen te vinden, met bij elke groep hun presentatie op de G1000, de thema's die zijn samengevoegd en bij de meeste groepen de mededeling dat op de bijeenkomst van 12 april 2014 afgesproken is om het thema verder uit te werken. De laatste tussenstand is van 22 september vorig jaar, toen de verschillende themagroepen elkaar opnieuw ontmoetten. Op de website is wel het programma van de dag te vinden, maar er wordt niet beschreven wat de themagroepen daarna zijn gaan doen.

Wel kunnen we op een aantal lokale websites resultaten van de themagroepen terugzien. De themagroep Buurtweter heeft een maandelijks uit te reiken prijs in het leven geroepen (de Buurtwetertergel) die o.a. aan een Repaircafé is uitgereikt (Vathorst.nu, 17 maart 2015). Bij de lokale omroep EVA vinden we berichten over de pilot Samen Zorgen, de inventarisatie van leegstand en de

---

¹⁶ Deze vraag zal wel worden gesteld in de volgende surveys.

groenvisie die bewoners en gemeente samen ontwikkelen (EVA, 19 februari 2015). De themagroepen Duurzaam inbreiden en Keigroen samen doen! hebben de website zetamersfoortopdekaart.nl ingericht, waarop Amersfoorters plekken aan kunnen geven waar zij iets aan de ruimtelijke kwaliteit willen doen.

Uden

Het protocol van de G1000 Uden was strak en stond volledig uitgeschreven (protocol G1000 Uden). De deelnemers kregen per ronde instructies. Desondanks hebben we kunnen zien dat aan één van de tafels de tafelvoorzitter niet precies wist hoe ze om moest gaan met het plakken van de stickers waarmee de deelnemers hun voorkeur voor bepaalde voorstellen kenbaar maakten (observatie onderzoeker ter plekke). Ook was het een beetje een black box hoe de voorstellen aan de tafels samengevoegd werden en op het einde van de dag uitmondde in tien initiatieven.

Na afloop van de G1000 zijn de deelnemers via nieuwsbrieven op de hoogte gehouden van het verdere verloop en het laatste nieuws rondom de G1000. Zo is er in de nieuwsbrief van 12 november 2014 een aankondiging van een feestelijke bijeenkomst van de G1000 Uden op 21 november. In de nieuwsbrief van 23 maart 2015 wordt de opening aangekondigd van een tijdelijk nieuw onderkomen van de G1000. Tevens is een boekje uitgebracht met daarin een verslag van de G1000 Uden (G1000 Uden 2014). Iedere laatste vrijdag van de maand is er bovendien een inloopcafé waar mensen terecht kunnen met ideeën over Uden, de G1000 of waar men zich kan aansluiten bij één van de werkgroepen (mail Uitnodiging maandelijkse inloopdag G1000, 13 januari 2015). De eerste bijeenkomst trok ongeveer 100 burgers, vooral mensen die al betrokken zijn bij de organisatie (Brabants Dagblad 30 januari 2015).

Kruiskamp

Het programma van de eindconferentie in Kruiskamp stond tevoren vast. Per ronde kregen de deelnemers steeds duidelijke instructies. De procedure van ieder onderdeel lag eveneens vast; daar viel niet aan te tornen. Ook toen een deelnemer een andere procedure voorstelde bij de clustering van ideeën en daarvoor in eerste instantie bijval kreeg van anderen, hield de facilitator vast aan de vooraf vastgestelde procedure (observatie onderzoeker ter plekke).

Over vervolgactiviteiten worden bewoners op de hoogte gehouden via de website van de WijkG1000 (<http://g1000nu.ning.com/Communities/G1000kruiskamp>). Op de website staat een bijeenkomst op 18 februari aangekondigd over budgetmonitoring die wordt georganiseerd door het Kruiskampcafé. Het Kruiskampcafé is één van de initiatieven uit de wijkG1000Kruiskamp.

Reflectie

Er wordt via lokale media en websites (inclusief sociale media) het nodige gedaan om de resultaten en het vervolg van de G1000'ën zichtbaar te maken. Ook zijn er nieuwsbrieven waarmee

belangstellenden op de hoogte kunnen blijven. Amersfoort, Uden en Kruiskamp hebben allerlei vervolgbijeenkomsten georganiseerd, die ook toegankelijk waren voor mensen die niet aan de oorspronkelijke G1000 hebben deelgenomen.

Aan de andere kant blijft een deel van de activiteiten uit het zicht en is niet precies duidelijk of bepaalde werk- of themagroepen nog aan de slag zijn. Alleen voor de insiders is dan zichtbaar wat er gaande is.

Efficiëntie

Hoeveel geld en tijd kost het om een G1000 te organiseren? En hoeveel tijd kost het de deelnemers?

Amersfoort

In Amersfoort is na een eerste fase van ongeveer twee maanden waarin onderzocht is of een G1000 in Amersfoort haalbaar is, de feitelijke voorbereiding van de uitvoering gestart op 5 januari 2014. Van januari tot de dag van de G1000 op 22 maart zijn de initiatiefnemer Harm van Dijk en mede-organisator Jerphaas Donner fulltime bezig geweest met de voorbereiding. Daar omheen ontstond er een kernteam, een campagneteam en een logistiek team (interviews Harm van Dijk en Jerphaas Donner).

Op de dag zelf waren er ongeveer 170 vrijwilligers betrokken. Consultants van vijf adviesbureaus die in Amersfoort zijn gevestigd waren tafelvoorzitters (bmcadvies.nl; interview Harm van Dijk). Daarnaast ondersteunden sponsors het initiatief in natura door bijvoorbeeld de lunch te leveren. Mbo-ers verzorgden de catering en kregen daarvoor een kaart van 15 euro uit de app-winkel.

De kosten waren in totaal 26.316 euro. De gemeente Amersfoort stond garant voor 15.000 euro, het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties droeg 5.000 euro bij, en de overige sponsors 6.500 (begroting G1000 Amersfoort). Als alles betaald zou moeten worden wat nu in natura is geleverd, schat de initiatiefnemer de totale kosten voor het organiseren van een G1000 tussen de 85.000 en 120.000 euro, inclusief betaling van de tafelvoorzitters zou het bedrag zelfs op zo'n 160.000 euro komen (interview Harm van Dijk).

Tot slot, de tijd die de deelnemers hebben gestoken in de G1000 bedraagt één dag. Voor degenen die initiatieven opgepakt hebben en daarmee verder zijn gegaan loopt dat snel op en varieert het per groep. Eén van de initiatieven die voortgekomen is uit de G1000 Amersfoort is het organiseren van een wijk-G1000 (zie verder Kruiskamp).

Uden

In Uden was er op 20 juni 2014 een eerste bijeenkomst van de organisatie G1000 met 50 bewoners. Voor de organisatie hanteerde Uden dezelfde structuur als Amersfoort met afzonderlijke teams (regieteam, logistiek team, campagneteam). De feitelijke organisatie van het evenement vond plaats in juli, augustus en september. Mirande Heffels is, als initiatiefnemer gemiddeld zo'n 3,5 dagen per week hiermee bezig geweest. Dat geldt in iets mindere mate ook voor René Jetten (raadslid) en Ron Crone. Bij de voorbereiding waren tevens vijf ambtenaren gemiddeld 1,5 dag per week betrokken (interview Mirande Heffels).

Op de dag zelf waren 30 ambtenaren en ongeveer 10 mensen van maatschappelijke instellingen vrijwillig en kosteloos tafelsecretaris. Zij zijn daarvoor speciaal getraind. Veel bedrijven uit Uden hebben in natura bijgedragen, bijvoorbeeld in de vorm van een hapje bij de koffie of een ijsje later op de dag. Ook de provincie Noord-Brabant heeft in natura bijgedragen door levering van de beeldschermen en technische apparatuur (interview Mirande Heffels). Belangrijke sponsors van de G1000 Uden waren verder de gemeente Uden, het ministerie van Binnenlandse Zaken, vrijwilligers, bedrijven en instellingen.

De kosten bedroegen in totaal 59.000 euro. 27.000 euro is in natura bijgedragen, 26.500 door de gemeente Uden, 5.000 euro door het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, en 500 euro is verkregen door de verkoop van de tijdens de bijeenkomst gebruikte DuBlo blokken (overzicht begroting in G100 Uden 2014: 50).

Tot slot, deelname aan de G1000 kostte één dag. Voor degenen die daarna verder zijn gegaan met een initiatief in één van de werkgroepen is de tijd opgelopen, maar ook hier varieert dat per groep en ook per persoon.

Kruiskamp

Eén van de groepen die ontstond na de G1000 Amersfoort was de groep wijk G1000, die Kruiskamp heeft georganiseerd. Met hulp van Jerphaas Donner en Harm van Dijk heeft de coördinatiegroep Kruiskamp vanaf juli de G1000 Kruiskamp voorbereid.

De kosten bedroegen in totaal 4.780 euro, exclusief BTW (Brief subsidieverantwoording WijkG1000 Kruiskamp 31 maart 2015). Daarnaast zijn er vele uren door vrijwilligers ingestoken die niet betaald zijn. De gemeente Amersfoort had 9.500 euro toegezegd, 7.000 euro voor de WijkG1000 zelf en 2.500 euro extra voor het hele lotingsproces, incl. verzending (e-mail organisator 1 april 2015).

Omdat deze G1000 is verspreid over vijf bijeenkomsten, namelijk een startbijeenkomst (avond), drie werkgroepbijeenkomsten (3 avonden), en een slotconferentie (1 avond en een dag), is de tijdsinspanning voor deelnemers groter dan bij de andere G1000'en. Daar staat tegenover dat de meeste deelnemers maar één of enkele bijeenkomsten hebben bijgewoond. Tijdens de laatste bijeenkomst waren er 14 deelnemers.

Reflectie

Het organiseren van een G1000 kan in ongeveer drie maanden. Een voorwaarde is wel dat er voldoende steun is voor het houden van een G1000. Een andere voorwaarde is dat de initiatiefnemers en belangrijkste organisatoren in de gelegenheid zijn om bijna fulltime aan de voorbereiding te besteden. Een andere voorwaarde is dat er voldoende capabele mensen zijn die de verschillende uitvoeringsteams (campagneteam, logistiek team) kunnen trekken.

Vrijwilligers zijn erg belangrijk voor het slagen van de G1000. Vrijwilligers zijn zowel nodig als tafelvóorzitters en bij de ontvangst van de deelnemers, maar ook bij de opbouw van de zaal, de technische ondersteuning en de catering.

Zowel in Amersfoort als Uden zijn veel kosten gedekt door levering in natura. De overige kosten bedroegen in beide gevallen ongeveer 30.000 euro. Zonder levering in natura zouden de totale kosten uitkomen op een bedrag tussen de 60.000 en 120.000 euro.

Legitimiteit

Hoe beoordelen deelnemers het proces en de uitkomst? Om deze vraag te beantwoorden is gebruik gemaakt van de evaluatie van de G1000 in Uden door de eigen organisatie, de korte open interviews die door één van de onderzoekers zijn gehouden tijdens de G1000 zowel in Uden als in Kruiskamp, en de surveygegevens.

Amersfoort

Op het YouTube filmpje dat is gemaakt tijdens de G1000 in Amersfoort kwalificeren deelnemers de G1000 als een mooie en inspirerende dag. Deelnemers tonen zich enthousiast. Die indruk wordt bevestigd in de antwoorden op de vraag in de survey naar wat het meest is bijgebleven van de G1000. Deelnemers noemen verschillende positieve aspecten van de G1000 bijeenkomst in Amersfoort. Veel opmerkingen gaan over de sfeer die wordt gekarakteriseerd als bruisend, open, positief, inspirerend en uniek. Ook de organisatie wordt in veel opmerkingen geroemd en gekenmerkt van goed tot perfect. Daarnaast wijzen deelnemers op de vele onverwachte ontmoetingen tijdens de G1000.

Op de vraag: 'zou u een familielid of vriend(in) aanbevelen om deel te nemen aan de G1000' antwoordt 87,1% van de respondenten in Amersfoort positief¹⁷. De mensen die de G1000 aan anderen zou aanbevelen noemen onder meer als redenen: "het was een bruisende bijeenkomst", "Je voelt je verbonden als burgers van dezelfde stad", en "je kunt meepraten en meedenken over de inrichting van je stad".

---

¹⁷ 7 of meer op een schaal van 1 tot 10.

Mensen die de G1000 niet zouden aanbevelen noemen onder meer als redenen dat het resultaat niet vernieuwend is en weinig concreet. Andere opmerkingen gaan over de achtergrond van de deelnemers; geconstateerd wordt dat er bijna geen etnische minderheden zijn. Tot slot zijn er opmerkingen over de lengte van de dag (sommigen vinden het erg lang om de aandacht vast te houden) en over de akoestiek die door meerdere mensen als vermoeiend wordt ervaren; het is soms moeilijk om elkaar te verstaan door het constante geroezemoes.

Tot slot is het oordeel gevraagd over de manier waarop de voorstellen zijn geselecteerd. In Amersfoort geeft 39% hierover een positief oordeel.¹⁸

Uden

Uit de eigen rapportage en evaluatie van de deelnemers (G1000 Uden 2014: 36) komt een positief beeld naar voren. “Het merendeel van de deelnemers is de gehele dag gebleven. Bijna iedereen wil graag weer een keer worden uitgenodigd. 120 mensen hebben zich opgegeven om specifieke ideeën verder te brengen naar initiatieven en realisatie. Gemiddeld rapportcijfer voor de organisatie: 8,4; gemiddeld rapportcijfer voor het inhoudelijk programma: 7,6.”

Ook in de korte interviews met deelnemers gedurende de G1000 zijn er veel positieve geluiden. Meerdere respondenten zeggen dat ze zich tijdens de G1000 gehoord voelen en dat ze hun ideeën kwijt kunnen. Sommigen zien kansen om via de contacten die ze hebben opgedaan tijdens de G1000 iets voor elkaar te krijgen en meer invloed van onderop uit te oefenen. De G1000 zorgt voor een breder draagvlak, al geven meerdere respondenten aan dat het vervolgens wel van de gemeenteraad en het college van B en W afhangt of en hoe het een vervolg krijgt. Sommige respondenten zijn daar ronduit sceptisch over, en zeggen: “Het moet nog maar blijken of er straks iets serieus mee gedaan wordt”, en “je kunt zeggen wat je wil; ze doen toch niks”.

Op de vraag in de survey naar wat het meest is bijgebleven van de G1000 worden als positieve punten vooral genoemd: de goede organisatie, het enthousiasme en de sfeer van saamhorigheid, en de grote opkomst. Als negatieve punten worden genoemd: de ondoorzichtige stemprocedure, de te hoge tijdsdruk, de donkere zaal, en tot slot, het feit dat er weinig jongeren waren.

Op de vraag: ‘zou u een familielid of vriend(in) aanbevelen om deel te nemen aan de G1000?’ antwoordt 77,5% van de respondenten in Uden positief. De mensen die de G1000 sterk aan anderen zouden aanbevelen noemen onder meer als redenen: “je kan meedenken en meedoen”, “het huidige politieke systeem is achterhaald”, “het is een inspirerende ervaring”, “het versterkt het saamhorigheidsgevoel”, en “positieve betrokkenheid bij de eigen woonplaats komt ten goede aan het leefgenot”.

Mensen die de G1000 niet zouden aanbevelen noemen onder meer als redenen: “er zijn vele andere initiatieven die elkaar overlappen”, “mijn gevoel zei me dat er vooraf al standpunten waren en daar

---

¹⁸ Respondenten die een score tussen de 70 en de 100 hebben gegeven. Respondenten kunnen via een schuif een antwoord geven. De resultaten zijn vertaald naar een 100-puntsschaal.

naar toe is gewerkt”, “er is te weinig tijd om de ideeën uit te leggen”, en “de onduidelijkheid die er na de eerste bijeenkomst overbleef”.

Tot slot is het oordeel gevraagd over de manier waarop de tien voorstellen zijn geselecteerd. In Uden geeft 40% hierover een positief oordeel.

Kruiskamp

Uit de korte interviews tijdens de eindconferentie blijkt dat een aantal mensen positief oordeelt over de functie die de G1000 in hun ogen heeft: ze hebben het gevoel gekregen iets voor elkaar te kunnen krijgen in de wijk, en meer invloed uit te kunnen oefenen via bijvoorbeeld de wijkmanager en de wijkagent. Deelnemers vonden het vooral zinvol om aan de slag te gaan met concrete plannen. Sommigen hebben wel twijfel over hoe het verdergaat in de toekomst of zoals één deelnemer het formuleert: “ik heb wel angst dat de energie op termijn verdwijnt”. Enkele deelnemers zijn teleurgesteld over het proces: ze vinden dat er te veel mensen in de loop van het proces zijn afgehaakt en wijten dat aan het aantal bijeenkomsten (“het proces had ook in twee sessies gekund”) en aan “te veel herhaling en te veel brainstormen”. Over de rol van de gemeente wordt heel verschillende gedacht: sommigen hebben er vertrouwen in dat de gemeente een aantal initiatieven gaat ondersteunen, anderen hebben weinig vertrouwen in de gemeente en geloven dat je het juist zelf moet doen.

Op de vraag in de survey naar wat het meest is bijgebleven van de G1000 worden als positieve punten genoemd: ontmoetingen en contacten met anderen in de buurt, en een gevoel van saamhorigheid. Als negatieve punten worden genoemd dat er te veel gepraat werd en dat de groep erg eenzijdig was samengesteld en niet representatief is voor de buurt.

Op de vraag: ‘zou u een familielid of vriend(in) aanbevelen om deel te nemen aan de G1000’ antwoordt 78,5% van de respondenten in Kruiskamp positief. De redenen die genoemd worden om de G1000 aan anderen sterk aan te bevelen zijn: “samen de buurt veranderen”, en “ik wil meer doen voor mijn wijk en denk dat ik daaraan bij kan dragen”. Anderen zouden de G1000 alleen aanraden “als je zin hebt om zelf iets op touw te zetten” of zouden deelname niet aanraden omdat “er niet veel uitkomt.”

Tot slot is het oordeel gevraagd over de manier waarop de thema’s zijn geselecteerd. In Kruiskamp geeft 43% hierover een positief oordeel.

Reflectie

Kortom, er wordt in het algemeen positief gedacht over de G1000. Maar er zijn ook kritische opmerkingen. In de beoordeling van de G1000 door de deelnemers spelen vooral de volgende onderwerpen een rol:

Positief:

- Sfeer

- Organisatie
- Gehoord worden / meepraten
- Betrokkenheid bij de buurt / woonplaats

Negatief:

- Inzicht in wat er met het resultaat gebeurt
- Logistiek en organisatie (stemprocedure; tijdsduur; zaal)
- Beperkte diversiteit in achtergronden van deelnemers

5. Tot slot

Een samenvatting van de belangrijkste bevindingen is weergegeven in een tabel 2.

Tabel 2: samenvatting van de bevindingen

Democratische waarden	Evaluatievragen	Amersfoort	Uden	Kruiskamp
Insluiting	Hoe divers is de deelnemersgroep?	Vooraf deelnemers tussen 35 en 55 jaar. Veel hoogopgeleiden. Weinig mensen met een niet-westerse achtergrond.	Veel ouderen, weinig jongeren. Weinig deelnemers met een niet-westerse achtergrond.	Veel hoogopgeleiden. Weinig mensen met een niet-westerse achtergrond.
Invloed	Wat gebeurt er met de input en ideeën van deelnemers?	Gekozen thema's redelijk abstract, geen directe invloed op agenda van raad en college (hoogstens de 'geest van de G1000'), wel aantal initiatieven door themagroepen opgepakt en uitgewerkt.	Grote variatie in onderwerpen, dicht tegen beleidsagenda aan, biedt in theorie kans op invloed op beleid, maar moet nog worden vastgesteld.	Niet direct op beïnvloeding gericht, maar bedoeld om samen aan de slag te gaan in de wijk.
Deliberatie	In hoeverre is er sprake van dialoog tussen deelnemers?	Dialoog over door de deelnemers aangedragen onderwerpen. Waardering van gesprekken door deelnemers positief.	Stemmen over door de deelnemers aangedragen onderwerpen. Waardering van gesprekken door deelnemers minder positief dan Amersfoort.	Dialoog over door de deelnemers aangedragen onderwerpen. Waardering van gesprekken door deelnemers minder positief dan Amersfoort en Uden.
Burgerschap	Leidt het tot betere democratische burgers?	Veel deelnemers voelen zich al betrokken bij hun omgeving; velen zijn al betrokken bij buurtactiviteiten. Anderen voelen zich na deelname aan de G1000 wel meer betrokken en zijn ook zeker van plan zich in te gaan zetten voor hun	Veel deelnemers voelen zich al betrokken bij hun omgeving; Velen zijn al betrokken bij buurtactiviteiten. Anderen voelen zich na deelname aan de G1000 wel meer betrokken en zijn ook zeker van plan zich in te gaan zetten voor hun omgeving. Door	Vrijwel iedereen voelt zich verbonden met de wijk en wil zich hiervoor inzetten. Deels was die verbondenheid en betrokkenheid bij buurtactiviteiten al aanwezig.

		omgeving.	tijdgebrek haken mensen na verloop van tijd toch af.	
Transparantie	Is duidelijk wat deelnemers kunnen verwachten?	Transparant proces op de dag zelf, daarna vooral via website, nieuwsbrieven en sociale media. Concrete resultaten ook in lokale media. Bij sommige themagroepen niet duidelijk of zij nog functioneren.	Proces van eerste ideeën naar uiteindelijke initiatieven niet transparant. Over het vervolg worden deelnemers op de hoogte gehouden via nieuwsbrieven en bijeenkomsten.	Transparant proces. Over vervolgactiviteiten worden bewoners op de hoogte gehouden via de website van de WijkG1000.
Efficiëntie	Hoeveel tijd en geld kost en deelnemers en organisatoren?	Drie maanden voorbereiding. Kosten 26.316 euro. Veel vrijwilligers. Bijeenkomst van één dag.	Drie maanden voorbereiding. Kosten 32.000 euro. Veel vrijwilligers. Bijeenkomst van één dag.	Drie maanden voorbereiding. Kosten 4.780 euro. Veel vrijwilligers. Vijf bijeenkomsten.
Legitimiteit	Steunen deelnemers het proces en de uitkomst?	Positief: sfeer, organisatie, mogelijkheid mee te praten. Negatief: weinig vernieuwend en weinig concreet resultaat, akoestiek zaal, erg blank gezelschap. Een minderheid is positief over de selectie van de voorstellen.	Positief: Sfeer, organisatie, mogelijkheid mee te praten. Negatief: ondoorzichtige stemprocedure, onduidelijkheid over het vervolg, te hoge tijdsdruk, weinig jongeren. Een minderheid is positief over de selectie van de voorstellen.	Positief: gevoel iets te kunnen bijdragen aan de wijk, saamhorigheid. Negatief: te veel bijeenkomsten, te veel gepraat, eenzijdige samenstelling groep. Een minderheid is positief over de selectie van de thema's.

Literatuur

- Caluwaerts, D. en M. Reuchamps (2014) 'Generating democratic legitimacy through deliberative innovations : the role of embeddedness and disruptiveness'. paper prepared for the ECPR Conference, Glasgow.
- Dryzek, John (2009) 'The Australian Citizens' Parliament: A World First'. *Journal of Public Deliberation*, 5 (1): Article 9. Beschikbaar via: <http://www.publicdeliberation.net/jpd/vol5/iss1/art9>.
- Elster, J. (ed.) (1998) *Deliberative Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fishkin, J. 'The Center for Deliberative Democracy'. <http://cdd.stanford.edu/>.
- Fishkin, J.S. en Laslett, P. (eds) (2002) 'Philosophy, politics & society'. Special issue: Debating deliberative democracy, *Political Philosophy*, 10 (2).
- Fung, A. (2006) 'Varieties of participation in complex governance'. *Public Administration Review* December : 66-75.
- Gastil, J. and Levine, P. (eds) (2005) *The Deliberative Democracy Handbook*. San Francisco: Josey Bass.
- Geissel, B. (2009) 'How to improve the quality of democracy? Experiences with participatory innovations at the local level in Germany'. *German Politics and Society*, 93 (27): 51-71.
- Gutmann, A. & D. Thompson, (2004). *Why deliberative democracy?* Princeton: Princeton University Press.
- Hendriks, C.M., Dryzek, J.S. en Hunold, C. (2007) 'Turning up the heat: partisanship in deliberative innovation', *Political Studies*, 55 (2): 362-383.
- Leyenaar, Monique (2009) *De burger aan zet. Burgerforum: theorie en praktijk*. Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Den Haag.
- Michels, A. (2011a) 'Innovations in democratic governance – How does citizen participation contribute to a better democracy?'. *International Review of Administrative Sciences* 77 (2): 275-293.
- Michels, A. (2011b) 'De democratische waarde van burgerparticipatie'. *Bestuurskunde* 20 (2): 75-84.
- Michels, A. (2012) 'Citizen participation in local policy making: design and democracy'. *International Journal of Public Administration* 35 (4): 285-292.
- Michels, A. en de Graaf, L. (2010) 'Examining Citizen Participation: Local Participatory Policy Making and Democracy'. *Local Government Studies* 36 (4): 477-491.
- Mutz, D. (2006) *Hearing the Other Side, Deliberative versus Participatory Democracy*. New York: Cambridge University Press.
- Pateman, C. (1970) *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Reybrouck, D. van (2013) *Tegen verkiezingen*. Amsterdam: De Bezige Bij.

Sartori, G. (1987) *The Theory of Democracy Revisited*. Chatham: Chatham House Publishers.

Smith, G. (2009) *Democratic Innovations. Designing Institutions for Citizen Participation*. Cambridge: Cambridge University Press.

Interviews

Miranda Heffels, initiatiefnemer G1000 Uden, Arnhem 23 februari 2015

Bert Veenstra, initiatiefnemer G1000 Kruiskamp, Arnhem 23 februari 2015

Tiemen de Lange, initiatiefnemer G1000 Kruiskamp, Schiphol 27 februari 2015

Harm van Dijk, initiatiefnemer 1000 Amersfoort en adviseur bij G1000 Kruiskamp, Amersfoort 9 maart 2015

Jerphaas Donner, organisator G 1000 Amersfoort en Kruiskamp, Amersfoort 9 maart 2015

Stef Steyaert, organisator G1000 België, Leiden 5 maart 2015

Documenten

Begroting G1000 Amersfoort

Brief subsidieverantwoording WijkG1000 Kruiskamp 31 maart 2015

BMC, *BMC ondersteunt bij de G1000 Amersfoort*, bmcadvies.nl.

G1000 Uden (2014) *Vitaal inwonersinitiatief, 4 oktober 2014, Van denken en dromen naar durven en doen*.

Handout dagprogramma G1000 Uden.

WijkG1000 Kruiskamp (2014) projectvoorstel.

Databestanden

19490(01) G1000 Amersfoort, Project id: 1949001

19490 G1000 Amersfoort 2-meting, Project id: 1949002

G1000 Uden 0-meting en 1-meting, Project 19899

19889 G1000 Kruiskamp 0-meting, Project id: 1988902

19889 G1000 kruiskamp 1-meting, Project id: 1988903